

Бриндзя О. Еколого-економічні засади раціонального використання сільськогосподарських земель на ландшафтній основі [Електронний ресурс] / Олена Бриндзя // Соціально-економічні проблеми і держава. — 2014. — Вип. 1 (10). — С. 233-241. — Режим доступу до журн.: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2014/14boznlo.pdf>.

УДК. 332.3

JEL Classification: O13

Олена Бриндзя

Тернопільський національний економічний університет,
майдан Перемоги 3, корпус 3, м. Тернопіль, 46000
e-mail: brundzya@gmail.com

старший викладач кафедри економіки підприємств і корпорацій

ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ НА ЛАНДШАФТНІЙ ОСНОВІ

Анотація. В статті проаналізовано методологічне забезпечення та реальний стан використання сільськогосподарських земель та агроландшафтів в Україні. Досліджено основні напрямки організації сільськогосподарського землекористування на ландшафтній основі. Опрацьовано досвід вітчизняних вчених у формуванні та розвитку теорії і практики ландшафтного підходу в землеробстві. Визначено основні напрями агроландшафтного проектування. Детально розглянуто сільськогосподарську типологію земель, що дозволяє розподілити земельні угіддя за притаманними їм характеристиками і складовими. Досліджено методологію проектування ландшафтно-контурно-меліоративних систем землеробства. Положення даної методології були покладені в основу Концепції формування високопродуктивних екологічно-сталих агроландшафтів і удосконалення систем землеробства на ландшафтній основі. Висвітлено суть механізму формування адаптивної ландшафтно-системи землеробства. Розглянуто напрям еколого - ландшафтного землекористування та основні його складові.

Ключові слова: сільськогосподарські землі, агроландшафти, раціональне землекористування, ландшафтний підхід, агроландшафтне проектування, системи землеробства.

Елена Брындзя

ЭКОЛОГО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ РАЦИОНАЛЬНОГО ИСПОЛЬЗОВАНИЯ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ЗЕМЕЛЬ НА ЛАНДШАФТНОЙ ОСНОВЕ

Аннотация. В статье проанализированы методологическое обеспечение и реальное состояние использования сельскохозяйственных земель и агроландшафтов в Украине. Исследованы основные направления организации сельскохозяйственного землепользования на ландшафтной основе. Обработано опыт отечественных ученых в формировании и развитии теории и практики ландшафтного подхода в земледелии. Определены основные направления агроландшафтного проектирования. Подробно рассмотрена сельскохозяйственная типология земель, что позволяет распределить земельные угодья по присущим им характеристикам и составным. Исследована методология проектирования

Bryndzya O. Ecological and economic principles of rational agricultural lands use based on landscape [Ekoloho-ekonomichni zasady ratsional'noho vykorystannya sil'skohospodars'kykh zemel' na landshaftniy osnovi]. *Sotsial'no-ekonomichni problemy i derzhava – Socio-Economic Problems and the State* [online]. 10 (1), p. 233-241. [Accessed May 2014]. Available from: <<http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2014/14boznlo.pdf>>.

ландшафтно - контурно - мелиоративних систем земледілля. Положення даної методології були положені в основу Концепції формування високопродуктивних екологічно стійких агроландшафтів і совершенствования систем земледілля на ландшафтній основі. Раскрыта сущность механизма формирования адаптивной ландшафтной системы земледілля. Рассмотрено направление эколого-ландшафтного землепользования и основные его составляющие.

Ключевые слова: сільськогосподарські землі, агроландшафти, раціональне землепользування, ландшафтний підхід, агроландшафтне проектування, системи земледілля.

Olena Bryndzya

Ternopil National Economic University,
3 Peremohy sq., Ternopil, 46000, Ukraine
e-mail: brundzya@gmail.com

Senior teacher, Department of enterprises and corporations economy

ECOLOGICAL AND ECONOMIC PRINCIPLES OF RATIONAL AGRICULTURAL LANDS USE BASED ON LANDSCAPE

Abstract. The article deals with the analysis of the methodological providing and real state of agricultural lands and agrolandscape use in Ukraine. Basic directions of agricultural earth use organization are investigated on landscape basis. The experience of native scientists in forming and developing the theory and practice of landscape approach in agriculture is worked out. Basic directions of the agrolandscape planning are determined. The agricultural typology of land is considered in details and that allows to divide the lands according to their descriptions and constituents. The methodology of the landscape contour and land-reclamation agriculture systems is investigated. Positions of this methodology were put into the Conception of high productive ecologically permanent agrolandscapes forming and improvement of the of agriculture systems based on landscape. The value of the adaptive landscape agricultural system mechanism of forming is reflected. The direction of ecological landscape use and its basic constituents are examined.

Keywords: agricultural land, agrolandscapes, rational land use, landscape approach, agrolandscape planning, systems of agriculture.

Постановка проблеми. Еколого-економічні проблеми використання земельних ресурсів включають, в першу чергу, раціональне землекористування. Раціональне землекористування означає максимальне залучення до господарського обігу всіх земель та їх ефективне використання за основним цільовим призначенням, створення найсприятливіших умов для високої продуктивності сільськогосподарських угідь і одержання на одиницю площі максимальної кількості продукції за найменших витрат праці та коштів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Розробка наукової проблематики, пов'язаної з обґрунтуванням напрямів раціоналізації використання та охорони земель, а також формуванням сталого землекористування, в останні роки посилилася. Необхідно, перш за все, відмітити праці таких науковців, як К. В. Зворикін, С.Ю. Булигін, М. Д. Гродзинський, Д. С. Добряк, І. А. Розумний, В. І. Кірюшин, Л.Я. Новаковський, Г. І. Швєбс, А. Я. Сохнич, О. Г. Тараріко, В. М. Трегобчук, А. М. Третяк та інших.

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Разом з тим, багато аспектів раціоналізації землекористування, особливо еколого-ландшафтного землевпорядкування сільськогосподарських підприємств в умовах ринкових земельних відносин та оцінки ефективності формування землекористування, залишаються невирішеними як в

методичному, так і практичному відношеннях. Деякі з них є дискусійними і потребують більш фундаментальних наукових досліджень та обґрунтувань.

Постановка завдання. На основі викладеного можна сформулювати завдання дослідження, яке полягає у визначенні, на основі проведення аналізу сучасного землекористування, еколого - економічних засад збалансованого землекористування та виявленні шляхів їх впровадження.

Виклад основного матеріалу. Земля є основою існування життєдіяльності. Сільськогосподарські землі, крім того, є основний виробничий ресурс і, переважно, єдина економічна основа сільських регіонів. Оскільки сільськогосподарські землі займають основну площу землі, тоді стан, структура, ступінь їх залучення в сільськогосподарський обіг є важливими для їх раціонального використання.

Сільське господарство в значній мірі обумовило сучасний стан використання сільськогосподарських земель і агроландшафтів. І навпаки, особливості використання сільськогосподарських земель визначають рівень розвитку сільського господарства [3]. Недооцінка цього фактору призводить до негативних змін в навколишньому середовищі, деградації земель, соціально-економічних і екологічних втрат.

Сільськогосподарські землі в колишньому Радянському Союзі практично не розглядалися з позиції ландшафтного підходу. Їх потенціал переважно використовувався як основний засіб виробництва і база для розвитку сільського господарства. Останнім часом, все більше уваги приділяється дослідженню використання сільськогосподарських земель на ландшафтній основі, оскільки агроландшафти, як єдиний компонент природи функціонують на сільськогосподарських землях.

Організація сільськогосподарського землекористування на ландшафтній основі передбачає врахування корисних властивостей агроландшафтів, особливо ресурсо-відновлювальних та забезпечення максимального доходу при мінімальних економічних затратах на їх використання і збереження на засадах збалансованого розвитку. Власне, ландшафтний підхід дозволяє враховувати взаємозв'язок всіх компонентів природи, в тому числі земель, лісів, води, та інших природних ресурсів зберігаючи природні та біологічні функції ґрунтового покриву на рівні, що гарантує нейтралізацію негативних наслідків господарської діяльності та поліпшення якості природних ресурсів, досягнення екологічної стабільності території землекористування. Основою агроландшафтів є ґрунти, що виступають основним засобом виробництва і предметом праці у землеробстві.

Вагому роль у формуванні та розвитку теорії і практики ландшафтного підходу в землеробстві, як в Україні так і за кордоном, відіграв відомий вчений В. В. Докучаєв, який значно розвинув напрям ґрунтознавства. В кінці 19 століття В. В. Докучаєв та його учні, включаючи В. І. Вернадського, сформулювали положення науки ґрунтознавства, які базувалися на наступних позиціях:

– ґрунт за Докучаєвим – це самостійне природно-історичне тіло, що є результатом, функцією сукупної взаємної діяльності наступних агентів-ґрунтоутворювачів: клімату певної місцевості, її тваринних і рослинних організмів, рельєфу та віку країни або абсолютної висоти, нарешті підґрунтя, тобто материнської гірської породи;

– ґрунт за Вернадським як природне тіло є не тільки субстрат, на якому живе рослинний і тваринний світ, але виступає основою біосфери, де найбільш інтенсивно йдуть різноманітні хімічні реакції, пов'язані з живою речовиною;

– методологічною основою ґрунтознавства за Докучаєвим є уявлення про нерозривну єдність усіх компонентів природи, включаючи діяльність людини, про безупинний розвиток цієї єдності в результаті зовнішніх і внутрішніх впливів і про ґрунт як інтегральний результат цієї взаємодії – дзеркало і пам'ять ландшафту [1, 2].

Ці положення були викладені В. І. Докучаєвим в книзі "Наші степи раніше і тепер", яка була опублікована в 1892 році, а також інших працях [2].

В наш час уявлення про ґрунтові процеси значно розширилися. На їх основі запропоновано різні підходи як до вивчення ґрунтів, їх господарського використання, так і до охорони та відтворення їх здатності до самовідновлення.

На цій основі було розвинуто положення про організацію території з обґрунтованим оптимальним співвідношенням ріллі, природних кормових угідь, лісів, вод, регулювання поверхневого стоку води, а також охорони земель, включаючи захист земель від ерозії, раціональне використання водно-болотних угідь, регулювання паводків, організація водного господарства тощо.

Синтез основних напрацювань вчених обумовив розвиток ландшафтного підходу щодо забезпечення відповідності землеробства фізико-географічним і природним умовам, типам місцевих природних комплексів, тобто ландшафтів. Розвиток ландшафтного підходу в землекористуванні тісно пов'язаний з розв'язанням проблем захисту ґрунтів від ерозії, меліорації земель та її охорони.

Ландшафтознавство, як окремий вид науки, почав розвиватися в рамках фізичної географії, що не сприяло її активному використанню при організації раціонального використання та охорони земель в сільському господарстві. В 40-60-х роках минулого століття були сформовані загальнотеоретичні позиції цієї науки, зокрема генетично-модифікована структура географічного ландшафту і розроблена методика ландшафтного картографування. Надалі відбувався розвиток концепції геосистеми.

Таким чином, основні положення науки ландшафтознавства розвивалися окремо від проблематики сільськогосподарського виробництва. Виникли складні методологічні проблеми, поєднання факторів ґрунто- та ландшафтоутворення взагалі та господарського впливу на ці процеси, зокрема. По-перше, одна з них виникає при зіставленні визначення ґрунту як природно-історичного тіла, результату багатомісячного процесу ґрунтоутворення та уявлення про ґрунт як про дзеркало ландшафту. Уявлення про здатність ґрунту до швидкого та адекватного відображення сьогоденних факторів ґрунтоутворення суперечить уявленню про необхідність тривалого часу (сотень і тисяч років) для розвитку ґрунтового профілю – інтегрального відбиття дії факторів протягом періоду ґрунтоутворення. По-друге природне-середовище, як структуроутворюючий елемент наземних ландшафтів, повинно розглядатися як ресурс відновлювальний. Без нормального відтворення компонентів природи неможлива підтримка оптимального стану біосфери, гідросфери, літосфери, що забезпечують стійке функціонування живих організмів, відновлення їх репродуктивного потенціалу та розмаїтості. По-третє, інтенсивна господарська діяльність тривалий час здійснюється без врахування ґрунтоутворюючих чинників та ландшафто стабілізуючих факторів.

Саме тому, екологічні принципи проектування агроландшафтів були сформовані лише в 70-80-х роках минулого століття. До тих пір, проектування меліоративних і протиерозійних заходів, як правило, здійснювалися з дуже вузькою орієнтацією на ландшафт. При цьому, в землевпорядній науці відбувалося інтенсивне використання географічних концепцій та понять ландшафтознавства через прив'язку систем землеробства до генетично-морфологічної структури ландшафту, що переважно не враховувало специфіку аграрної сфери.

Основними надбаннями агроландшафтного проектування постали:

- сільськогосподарська типологія земель і генетично-морфологічна структура ландшафтів;
- проектування ландшафтно-контурно-меліоративних систем землеробства (проектування ландшафтно-технологічних контурів);
- концепція формування високопродуктивних екологічно сталих агроландшафтів і удосконалення систем землеробства на ландшафтній основі;
- формування адаптивно-ландшафтної системи землеробства.

Сільськогосподарська типологія земель дозволяє розподілити земельні угіддя за притаманними їм характеристиками і складовими. Деякі землевпорядники намагались використовувати категорії генетично-морфологічних ландшафтних структур через

використання елементів географічного ландшафту шляхом прив'язки системи землеробства до структурних елементів ландшафту (фації, підурочища, урочища тощо), які не були ідентифіковані в агроекологічному відношенні, що не дозволяло визначити приналежність земель до тієї чи іншої категорії.

Для земельно-оціночних цілей основним елементом типології сільськогосподарських земель постали агровиробничі групи ґрунтів. Згідно з "Інструкцією до обстеження ґрунтів України" у агрогрупи об'єднують близькі у виробничому відношенні ґрунтові види, які належать до одного типу ґрунтоутворення або близькі за стадією розвитку в межах даного типу. Різні види дерново-підзолистих ґрунтів об'єднують тільки з дерново-підзолистими ґрунтами, сірих лісових – з сірими лісовими, чорноземів типових – тільки з чорноземами, які не зазнали деградаційних процесів (опідзолення, оглеєння та ін.). Істотними недоліками агровиробничих груп є обмежене врахування геоморфологічних, гідрогеологічних, мікрокліматичних умов, тобто ландшафтних чинників. Цілком очевидно, що її виділення із земельного масиву є складним.

Згодом, в роботах Зворикіна К. В. та інших вчених сільськогосподарський тип земель вже інтегрував зміст агровиробничої групи ґрунтів з названими вище природно-сільськогосподарськими характеристиками в конкретному ландшафті – "позначення земельних ділянок, дуже різних за своїми природними властивостями..., які потрібно використовувати під вирощування різних груп рослин чи різноманітного їх поєднання з застосуванням різних засобів впливу на середовище вирощування рослин".

Надалі, тип земель розглядали як ділянку території, що має однакові геолого-геоморфологічні умови, зайняту одним або групою близьких в агроекологічному відношенні типами ґрунтових видів, що характеризується подібними умовами місцевого клімату і зволоження, одним геохімічним режимом і однотипний по можливому раціональному використанню.

Так наприклад, співробітниками Українського Інституту ґрунтознавства та агрохімії [5] запропоновано виділяти 6 послідовних ґрунто-екологічних рівнів територіальної диференціації ґрунтового покриву: зона – підзона – фація – провінція – педопарцела – педооротоп, що характеризуються параметрами екологічної сприятливості територій для функціонування агроценозів, і просторово окреслюються специфічними морфогенетичними властивостями ґрунтового покриву та його окремих компонентів.

В роботах І. А. Розумного [6], В. І. Кірюшина [4] в основу типології сільськогосподарських земель покладений такий агроекологічний тип земель, який є однорідним за умовами оброблення сільськогосподарської культури чи близьких за екологічними вимогами культур, як найважливішого системоутворюючого чинника – агроекологічні потреби рослин і їх середовище утворюючий вплив.

Агроекологічна типізація земель (класифікація) передбачає визначення:

- агроекологічних зон вирощування сільськогосподарських культур;
- еколого-економічних класів земель;
- агроекологічних підкласів земель;
- агроекологічних комплексів земель.

Агроекологічна зона вирощування сільськогосподарських культур визначається за орфографічними ознаками і факторами, з якими пов'язані гравітаційні та гідродинамічні процеси, що відбуваються в природі, особливості міграції та накопичення речовин, у тому числі забруднювальних, механізм їхнього внесення і виносу, а також формування агроекологічних режимів. При агроекологічному зонуванні, як правило, виділяють чотири основних типи земель: гідрографічні (заплавні); примережеві (терасові); приводороздільні; вододільні.

Агроекономічний клас земель поєднує землі, однорідні за ознаками, спрямованістю та інтенсивністю природних процесів, що формують агроекологічні режими. Наприклад, у межах типу приводороздільних земель може бути виділено кілька класів, які забезпечують або не забезпечують окупність витрат при вирощуванні основних сільськогосподарських

культур, що дає змогу розширювати їхнє виробництво (на рівні 1,30) за ступенем ерозійної небезпеки, еродованості, зволоженості, прояву луго-кислотних властивостей.

Агроекологічний підклас земель являє собою екологічно однорідний масив (ділянку) землі, названу екотипом, з конкретними параметрами життєвих умов, які задовольняють ті або інші сільськогосподарські рослини. Як правило, екологічно однорідні ділянки однакові за ґрунтами, підстилаючими породами, рівнем зволоження, крутістю і формою схилу та іншими параметрами.

Агроекологічний комплекс земель, або тип землекористування, – це сукупність агроекологічно однорідних ділянок, що включаються у визначену систему устрою території.

Методологія проектування ландшафтно-контурно-меліоративних систем землеробства, що розроблена Г. І. Швєбсом [7], полягає в наступному:

– ландшафтне картографування, складання карти агроландшафтних структур (агроландшафтних масивів і контурів);

– визначення величини поверхневого стоку, небезпеки ерозії, оползнів, підтоплення; формування карти ізоліній ерозійної небезпеки, фіксування інших видів деградації земель;

– визначення меж кордонів контурної організації території за допомогою моделі раціонального використання земель, суміщення розрахованих меж з найближчими границями ландшафтних смуг.

Структура агроландшафтів при контурній організації території формується перш за все за рахунок стокорегулюючих елементів: лісосмуг, валів, валів-каналів, водонакопичувачів, водоскидів тощо.

Згідно з концепцією контурно-меліоративного землеробства в нашій державі застосовано диференційований підхід до використання елементів ландшафтів, згідно якого, землі у сільському господарстві розподіляються на три технологічні групи за критеріями ухилу земної поверхні (0-3°, 3-7° і більше 7°). Основним елементом української концепції контурно-меліоративного землеробства стало ґрунтозахисно-меліоративне упорядкування агроландшафту, що передбачає організацію робочих ділянок орних земель і кормових угідь, реалізацію ґрунтозахисно-меліоративних заходів постійної дії (організація стоковідвідних елементів агроландшафту, особливо форм вздовжсхилового розчленування поверхні; польові багаторічні насадження, в тому числі малорядні чагарниково-деревні полезахисні смуги, лісові насадження тощо). Для еродованих земель ця концепція передбачала формування і закріплення смугових (протиерозійних, полезахисних) структур робочих ділянок, а на схилах – контурно-смугових (протиерозійно-полезахисних) структур. Окремо передбачалося формування ведення ґрунтозахисних сівозмін (орна просапна, орна зернова, трав'яна, пасовищна тощо), а також пасовищезмін тощо. Таким чином, основоположним принципом цього підходу є упорядкування окремих елементів агроландшафтів з метою зменшення ерозійних процесів.

Положення методології проектування ландшафтно-контурно-меліоративних систем землеробства були покладені в основу Концепції формування високопродуктивних екологічно-сталих агроландшафтів і удосконалення систем землеробства на ландшафтній основі. Відмітимо, що як і при контурно-меліоративній організації території, поняття ландшафтне землеробство в Концепції формування високопродуктивних екологічно-сталих агроландшафтів тісно переплітається з елементами протиерозійних систем. Це не випадковість, оскільки власне ерозійні агроландшафти слугують об'єктом ландшафтного підходу.

В Концепції формування високопродуктивних екологічно-сталих агроландшафтів, крім протиерозійного землеробства знайшли своє відображення інші еколого-орієнтовані компоненти ведення сільського господарства, а саме: раціональне розміщення сільськогосподарських рослин в агроландшафтах у відповідності з їх агроекологічними вимогами і природним особливостями; розширення середовищесформуючих функцій сільськогосподарських рослин; підвищення ґрунтозахисних і ґрунтовідтворювальних

можливостей; біологічний захист сільськогосподарських культур; оптимізація розміщення тваринництва; формування сталих природних кормових угідь, їх оптимальне розміщення з орними землями та лісовими угіддями.

На практиці, агроекологічний підхід до конструювання агроландшафтів передбачає імітування природних екосистем з урахуванням природних потоків і сукцесій, агроекологічну диференціацію території за характером використання та антропогенного навантаження, виявлення потенційних земель розвитку деградаційних процесів. При цьому важливим є оптимізація агроекосистеми через інтеграцію землеробства і тваринництва, що має забезпечити кругообіг речовин і сталість агроландшафтів.

Методологія формування високопродуктивних екологічно-сталих агроландшафтів знайшла своє відображення в науково-практичних розробках вітчизняних вчених. Так, у Концепції сталого розвитку агроекосистем в Україні на період до 2025 року [5] зазначено, що сталий розвиток аграрних виробничих систем повинен базуватись на:

- оптимізації структури агроландшафтів і удосконаленні загальних систем землекористування в контексті нових земельних відносин та наявного ресурсного потенціалу;

- удосконаленні міжгалузевої структури і адаптації сільськогосподарського виробництва стосовно ґрунтово-кліматичних умов і ресурсних можливостей;

- формуванні зональних конкурентноздатних ресурсо- і енергозберігаючих моделей ефективного ведення сільськогосподарського виробництва на засадах природоохоронної організації території, відтворення природно-ресурсного потенціалу та отримання продукції високої якості;

- забезпеченні збереження, збагачення та раціонального використання біологічної різноманітності в агроландшафтах;

- удосконаленні структури посівних площ і сівозмін з метою більш повного використання біокліматичного потенціалу, покращення фітосанітарного стану ґрунту і агрофітоценозів, підтриманні оптимального балансу органічної речовини та біологічного стану ґрунту;

- застосуванні ґрунтозахисних енергозберігаючих технологій обробітку ґрунту, які забезпечують оптимізацію його агрофізичних властивостей та підвищення протиерозійної стійкості, особливо в регіонах прояву ерозії і дефляції.

Слід відмітити, що Концепція формування високопродуктивних екологічно-сталих агроландшафтів має ряд проблемних аспектів з позиції ландшафтного підходу, в тому числі: невизначеність екологічного адресу ландшафтною системою землеробства; розгляд системи землекористування без врахування виробничого, економічного і господарського укладу ведення сільського господарства, слабкість використання технологічних чинників в системах землеробства; відсутність методології проектування високопродуктивних екологічно-сталих ландшафтів, недоврахування адаптивного потенціалу сільського господарства. Ці чинники спонукали до подальшого розвитку ландшафтного підходу – формування адаптивно-ландшафтною системою землеробства [4].

Висхідна суть механізму формування адаптивно-ландшафтною системою землеробства полягає у тому, щоб, виходячи з агроекологічних вимог сільськогосподарських рослин, знайти агроекологічні умови, що їм відповідають, чи створити ці умови шляхом послідовної оптимізації лімітуючих факторів, з врахуванням обмежень техногенезу. Висхідною базою в цьому відношенні є система агроекологічної оцінки сільськогосподарських культур, що користується попитом на ринку. При цьому, новий підхід до формування систем землекористування, ґрунтуючись на агроекологічній класифікації земель, припускає замість традиційного ґрунтового картографування застосовувати ґрунто-ландшафтне картографування з відображенням структури ґрунтового покриву, геоморфології і літології, тобто всього того, що складає комплексне поняття "земля".

“Адаптивно-ландшафтна система землеробства визначається як система використання землі певної агроекологічної групи, орієнтована на виробництво продукції економічно й

екологічно обумовленої кількості і якості відповідно з суспільними (ринковими) потребами, природними і виробничими ресурсами, що забезпечує стійкість агроландшафту і відтворення ґрунтової родючості” [4]. При цьому враховувати природні особливості конкретного регіону пропонується за допомогою агроекологічної оцінки земель. У цю оцінку включається характеристика міграції і акумуляції речовин, геоморфологічних, літологічних, агрокліматичних, ґрунтових умов, структури ґрунтового покриву.

Методологія формування адаптивно-ландшафтних систем землеробства враховує: сукупність природних факторів, основні напрямки сільськогосподарського виробництва з урахуванням потреби в тій чи іншій продукції, сукупність факторів інтенсифікації виробництва (форми господарювання, технології та рівні інтенсифікації), основні способи виробництва і форми використання земель, екологічні обмеження.

Принципова новизна даного підходу полягає у визначенні конкретної екологічної адреси системи землеробства, яким є агроекологічна група земель, як категорії агроландшафту, співвіднесені з їх агроекологічною оцінкою (плакорні, ерозійні, солонцеві тощо) у відповідності до ландшафтно-екологічної класифікації земель, що розробляється для кожної зональної провінції.

Іншим нововведенням є адаптація землеробства до різних рівнів інтенсифікації. При цьому виділяються високо інтенсивна система, орієнтована на отримання високих рівнів прибутку, помірковано інтенсивна, відповідна найбільш високій окупності витрат виробничих ресурсів. Ці системи відрізняються від екстенсивних не тільки асортиментом і якістю застосовуваних засобів інтенсифікації, але і структурою угідь, системами обробітку та іншими особливостями.

Останнім часом інтенсивно розвивається напрям еколого-ландшафтного землекористування, що передбачає:

- комплексний підхід до планування і раціонального використання земельних ресурсів;
- екологізацію сучасної практики та технологій ведення господарських процесів на землі і реалізація природозберігаючих заходів для забезпечення сталого розвитку;
- охорону і відтворення природних ресурсів, в тому числі земель, вод, лісів та інших природних компонентів;
- оптимізацію сільськогосподарського землекористування за екологічними, економічними та технологічними чинниками.

Остання складова з позиції ландшафтного підходу включає:

- гармонізацію просторової структури первинних ландшафтів у відповідності із напрямком господарської діяльності;
- забезпеченні розмаїття просторової структури агроландшафтів;
- впровадження комплексу організаційно-господарських, агротехнічних, меліоративних заходів, а також за допомогою застосування ресурсозберігаючих та ґрунтозахисних технологій ведення землеробства.

Висновки. Отже, на сучасному етапі розвитку суспільства питання раціонального використання земель набувають все більшої ваги. В практичній площині раціональне використання сільськогосподарських земель можна визначити як процес, що охоплює комплекс правових, економічних, екологічних і інституціональних інструментів, методів, технологій і механізмів спрямованих на забезпечення економічно ефективного і еколого орієнтованого використання сільськогосподарських земель, збереження, відтворення і поліпшення їх екологічного стану на державному, регіональному і господарському рівнях.

Для оптимізації агроландшафтів принципово важливим є пристосування систем землеробства до конкретних властивостей ґрунтів не тільки для підвищення продуктивності агроландшафтів, але й для запобігання деградації ґрунтів і сприяння відновленню та покращенню родючості.

Використана література:

1. Докучаев В. В. Избранные сочинения / В. В. Докучаев. – М.: Гос. изд-во с.х. литературы, 1949. – Т.6. – 426 с.
2. Докучаев В. В. Собрание сочинений / В. В. Докучаев. – М., 1954. – Т. 4, М-Л.
3. Каштанов А. Н. Оптимальный агроландшафт – основа устойчивого земледелия в России / А.Н. Каштанов: [Тезисы Всер. науч.-пр. конф.]. – Нефтекумск-Волгоград: ВНИАЛМИ, 2000. – С. 10-11.
4. Кирюшин В.И. Экологизация земледелия и технологическая политика / Кирюшин В.И. – М.: МСХА, 2000. – 473 с.
5. Концепція збалансованого (сталого) розвитку агроecosystem в Україні на період до 2025 р. [Електронний ресурс]: наказ Мінагрополітики України від 20 серпня 2003 р. № 280. – Режим доступу: <http://www.uazakon.com/document/fpart88/idx88535.htm>.
6. Розумний І. А. Еколого-економічне вивчення та екологічнобезпечне використання сільськогосподарських угідь: науково методичні та практичні аспекти / І. А. Розумний. – К.: Урожай, 1996. – 196 с.
7. Швебс Г. И. Контурное земледелие / Г.И. Швебс. – Одесса: Маяк, 1985. – 55 с.

REFERENCES

1. Dokuchaev V. V. Chosen works [*Izbrannye sochineniya*]. Moscow, Gos. izd-vo s.kh. literatury, 1949, Vol. 6, 426 p.
2. Dokuchaev V. V. Collection of works [*Sobranie sochineniy*]. Moscow, Gos. izd-vo s.kh. literatury, 1954, Vol. 4.
3. Kashtanov A. N. Optimal agrolandscape – basis of successful agriculture in Russian [*Optimal'nyy agrolandshaft – osnova ustoychivogo zemledeliya v Rossii*]. Neftekumsk-Volgograd: VNIALMI, 2000, pp 10-11.
4. Kiryushin V.I. Ekologization of agriculture and technological policy [*Ekologizatsiya zemledeliya i tekhnologicheskaya politika*]. Moscow, MSKhA, 2000, 473 p.
5. Conception of the balanced (permanent) development of agroecosystem in Ukraine on a period in 2025 to [Text]: order of Minagropolitiki of Ukraine from August, 20 in 2003 280 [*Kontseptsiya zbalansovanoho (staloho) rozvytku ahroecosystem v Ukraini na period do 2025 r.*]. Nakaz Minahropolityky Ukrainy vid 20 serpnya 2003 r. # 280, available at: <http://www.uazakon.com/document/fpart88/idx88535.htm>.
6. Rozumnyy I. A. Ecological and economical study and ecologically safe use of agricultural lands: scientific methods and practical aspects [*Ekoloho-ekonomichne vuvchennya ta ekolohobezpechne vykorystannya sil's'kohospodars'kykh uhid'*: naukovo metodychni ta praktychni aspekty]. Kyiv, Urozhay, 1996, 196 p.
7. Shvebs G. I. Contour agriculture [*Konturnoe zemledelie*]. Odessa, Mayak, 1985, 55 p.

Рецензія: д.е.н., проф. Андрушків Б. М.

Reviewed: Dr., Prof. Andrushkiv B. M.

Received: March, 2014

1st Revision: April, 2014

Accepted: May, 2014

